

La ciutat fragmentada: grups socials, qualitat de vida i participació. «VI Setmana d'Estudis Urbans» Lleida, del 16 al 20 d'octubre de 1995

Francesc-Manuel Muñoz

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia.
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Data de recepció: març 1996
Data d'acceptació: març 1996

Resum

Del 16 al 20 d'octubre passat es va celebrar a la Universitat de Lleida la VI Setmana d'Estudis Urbans, organitzades pel Servei d'Urbanisme de l'Ajuntament de Lleida, el Departament de Geografia i Sociologia de la Universitat de Lleida, la demarcació en aquesta ciutat del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i el Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida. Les sessions es van aproximar a la idea de fragmentació urbana i a les seves conseqüències des de diferents i molt diversos punts de vista. Un debat que girà al voltant de les problemàtiques dels col·lectius implicats a la vida urbana, els diferents criteris de planificació urbana i de definició de la qualitat de vida a les ciutats i les problemàtiques que planteja actualment la participació ciutadana al govern urbà.

Paraules clau: urbanisme, geografia urbana, Lleida.

Resumen. La ciudad fragmentada: grupos sociales, calidad de vida y participación. «VI Semana de Estudios Urbanos». Lleida, del 16 al 20 de octubre de 1995

Del 16 al 20 de octubre pasado se celebró en la Universitat de Lleida la VI Setmana d'Estudis Urbans, organizadas por el Servei d'Urbanisme de l'Ajuntament de Lleida, el Departament de Geografia i Sociologia de la Universitat de Lleida, la demarcación en esta ciudad del Col·legi Oficial d'Arquitectes Tècnics de Catalunya y el Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida. Las sesiones se aproximaron a la idea de fragmentación urbana y a sus consecuencias desde diferentes y muy diversos puntos de vista. Un debate que giró en torno a las problemáticas de los colectivos implicados en la vida urbana; los diferentes criterios de planificación urbana y de definición de la calidad de vida en las ciudades, y las problemáticas que actualmente plantea la participación ciudadana en el gobierno de la ciudad.

Palabras clave: urbanismo, geografia urbana, Lleida.

Resumé. La ville fragmentée: groupes sociaux, qualité de vie et participation. «VIème Semaine d'Études Urbains». Lleida, du 16 au 20 d'octobre, 1995

La VIème Semaine d'Études Urbains, organisé par le Servei d'Urbanisme de l'Ajuntament de Lleida, par le Departament de Geografia i Sociologia de la Universitat de Lleida, par la

démarcation dans cette ville du Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya et le Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida, a eu lieu du 16 au 20 du dernier octobre à la Universitat de Lleida. Les séances se son rapprochées de l'idée de morcelement urbain et de ses conséquences dès points de vue très différents. Le débat tourna autour de les problèmes des colectifs impliqués à la vie urbaine; les différents critères de planification urbaine et de définition de la qualité de vie dans les villes, et les problèmes que la participation des citoyens pose actuellement dans le gouvernement urbain.

Mots clé: urbanisme, géographie urbaine, Lleida.

Abstract. *The fragmented city: social groups, quality of life and participation. «VI Urban Studies Week». Lleida, 16th-20th October 1995*

The VI Urban Studies Week was held at the Universitat de Lleida between 16th and 20th October 1995. It was organized jointly by the Urban Planning department of the Lleida City Council, the Department of Geography and Sociology of the Universitat de Lleida, the local delegation of the Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya and the Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida. The sessions dealt with the topic of urban fragmentation and its consequences from a large variety of points of view. Discussion focused on the problems of the different groups involved in urban life; the differing urban planning criteria and the definition of quality of life in cities, and the problems which arise from citizen participation in urban administration.

Key words: urban planning, urban geography, Lleida.

Sumari

1. Introducció	4. Ciutat i qualitat de vida
2. La ciutat grupuscular	5. La pràctica de la participació ciutadana
3. Percepció, planejament i participació ciutadana	6. Epíleg

1. Introducció

El primer paquet de ponències, agrupades sota el títol de «La ciutat grupuscular», va definir el marc d'estudi des del punt de vista dels col·lectius afectats per la segregació i la fragmentació urbanes, des d'aproximacions tals com la geografia urbana, l'antropologia, la demografia i els estudis de gènere.

Un segon bloc, sota l'epígraf general de «Percepció, planejament i participació ciutadana», abastí temes com la imatge i la percepció de la ciutat, els elements de projecte amb què el planejament i la planificació entenen el creixement i la transformació urbana o com s'integra la participació ciutadana en aquest context projectual i decisonal.

El tercer gran paquet de ponències s'aproximà al concepte de qualitat de vida als entorns urbans, que donà entrada a perspectives molt diverses, des de l'arquitectura i el disseny urbans a l'ecologia, la medicina i la salut ambiental. Igual que al bloc anterior, va tenir lloc una taula rodona que permeté ampliar el debat sobre les qüestions tèdriques abans desenvolupades.

El tema concret de les experiències pràctiques pel que fa a la participació ciutadana va servir per a tancar la Setmana d'Estudis amb una sessió dedicada a l'explicació de l'experiència participativa dels «mapes de Gúlliver», no només des del punt de vista teòric, ja que, durant la setmana, es va realitzar l'experiència en un barri de la ciutat.

El conjunt de sessions va estar precedit per la conferència inaugural, a càrrec de Vicenç Navarro, que realitzà una introducció a l'estructura econòmica de les ciutats. Navarro defensà la necessitat de l'estat del benestar, tot assenyalant la polarització social, el deteriorament de les infraestructures socials i l'allunyament de les instàncies polítiques de la població com les conseqüències més directes de les polítiques neoliberals desenvolupades en països com els Estats Units o la Gran Bretanya.

2. La ciutat grupuscular

La primera de les ponències d'aquest bloc «Segregació social i pobresa urbana», va correr a càrrec del geògraf Joan Vilagrassa, qui va introduir la qüestió de la fragmentació urbana a partir de la idea de segregació econòmica, social i territorial que caracteritza la ciutat capitalista. A partir de referències teòriques i d'autors com Engels, Burguess i l'Escola de Chicago, David Harvey o les aportacions de la geografia de la percepció, Vilagrassa plantejà com el concepte de segregació social urbana és útil per entendre els recents fenòmens de pobresa i marginalitat urbanes. En una segona part, Vilagrassa il·lustrà els conceptes a partir de l'exemple del centre històric de Lleida, posant l'èmfasi sobre aspectes com les rendes diferencials del sòl i les imatges col·lectives de l'espai urbà.

A la cruïlla entre sociologia i antropologia urbanes, es van situar les ponències de Julio Carabaña, «Ciudad y multiculturalismo», Oriol Romaní, «Marginaliació social i delinqüència», i Carles Feixa i Sílvia Puertas, «La construcció simbòlica de la marginalitat urbana: el "casc antic" de Lleida».

Carabaña plantejà el tema de la fragmentació urbana des del punt de vista de les diferències culturals a la ciutat i defensà que les polítiques públiques urbanes haurien d'entendre's com a dirigides a individus i no a integrants d'un grup social o cultural determinat, ja que, d'aquesta manera, s'afavoreixen la segregació, la diferència i l'exclusió. La idea de multiculturalisme va ésser així posada en qüestió, ja que dissol l'individu dins del grup cultural al qual pertany i contribueix a la fragmentació de la ciutat i dels seus habitants.

Oriol Romaní va centrar-se en les relacions entre marginalitat i conflicte urbà, d'una banda, i en les polítiques socials implementades per les instàncies de govern urbà, d'una altra. Rere els processos de marginalització urbana resten sempre relacions de poder, processos d'estigmatització social i la conformació de tòpics a l'imaginari col·lectiu urbà.

Carles Feixa i Sílvia Puertas abordaren a la seva ponència sobre una anàlisi de l'imaginari col·lectiu pel que fa a la imatge del casc antic de Lleida, revisant aspectes com l'ús de la ciutat antiga per la població i l'estigmatització territorial potenciada pels mitjans de comunicació.

El geògraf Antonio Abellán, a la ponència «Estrategias residenciales de las personas de edad», va realitzar una aproximació a la mobilitat residencial de les persones grans a les àrees urbanes. Les estratègies pel que fa a aquests tipus de desplaçaments, la creixent importància del fenomen i les conseqüències tant sobre el mercat de l'habitatge com sobre els serveis socials i les polítiques públiques, van ser temes tractats a la ponència, que va destacar, des del punt de vista teòric, la necessitat de contemplar les problemàtiques relatives al mercat de l'habitatge en funció de variables poc utilitzades com l'edat.

Finalment, la geògrafa Josepa Bru va establir la necessitat de contemplar la variable gènere en la interpretació de la ciutat actual. A la ponència «La perspectiva de gènere en l'estudi de la ciutat», Bru va partir d'una anàlisi històrica per definir després la ciutat com un espai «generitzat», productor i estructurador de relacions de gènere, on les desigualtats i les diferències són també donades pel gènere de les persones habitants. La ponent proposà, finalment, una anàlisi crítica dels enfocaments teòrics amb els quals s'encara avui dia l'estudi de problemàtiques urbanes actuals, com la gentrificació. En aquest punt, Bru plantejà la utilitat i el valor interpretatiu de la variable gènere, a més a més de les variables normalment utilitzades, com la classe social.

3. Percepció, planejament i participació ciutadana

Les ponències d'aquest segon bloc es van articular a partir de dues línies temàtiques: d'una banda, l'anàlisi de la percepció urbana i la dimensió simbòlica de la ciutat. D'una altra banda, els criteris de projecte, davant la ciutat actual, amb especial atenció a la mobilitat.

Joan Ganau, a la ponència «Les imatges de la ciutat: anàlisi de la percepció urbana», va realitzar un estat de la qüestió dels diferents enfocaments epistemològics que, des de la geografia, han contemplat l'estudi de la percepció urbana, tot plantejant les relacions entre ciutat construïda i ciutat percebuda. Ganau va aprofundir en el corrent que, des de finals dels vuitanta, planteja la multiplicitat de percepcions de l'espai urbà en funció d'una imatge urbana que pot predominar en funció de l'existència de tòpics històrics i culturals o bé a partir de la promoció mediàtica de noves imatges de la pròpia ciutat.

Per la seva part, Josep Vicent Boira, a la ponència «Percepció i planejament territorial a l'àrea periurbana del municipi de Vigo», es va centrar en la utilitat dels conceptes i les metodologies derivades de la geografia de la percepció per a la planificació urbana, particularment pel que fa al medi subjectiu, la identitat amb el territori o les preferències residencials de les persones habitants. Boira va il·lustrar el seu discurs amb exemples d'una investigació realitzada a la ciutat de Vigo, plantejant la metodologia com una eina més per potenciar la participació ciutadana en el procés de planejament.

L'antropòloga Carme Icazuriaga va plantejar a la ponència «Desarrollo urbano y estilo de vida en las ciudades medias de Méjico» les conseqüències del procés de modernització experimentat per aquestes ciutats, pel que fa als can-

vis en les pautes culturals i estils de vida de les persones habitants, fent especial referència a les tipologies arquitectòniques i l'estètica dels habitatges.

Pel que fa al segon grup d'intervencions, l'enginyer Ole Thörson, a la seva ponència «Mobilitat equilibrada: la ciutat i el vianant», defensà un replantejament dels criteris amb els quals s'entén i es projecta la mobilitat urbana, de cara a afavorir la mobilitat dels vianants, sobretot als centres urbans, i una opció decidida vers el transport públic.

Per la seva part, l'arquitecta Rosa Barba, a la ponència «Criteris de projecte de l'espai urbà a la metropoli contemporània», explicà com la ciutat actual no es defineix, a diferència de la ciutat del segle XIX, a partir d'elements tipològics com el carrer o el vial. Davant d'una ciutat articulada a partir de la mobilitat i d'infraestructures de transport com les autopistes, Barba va presentar com a factors que cobren una especial rellevància a l'hora de fer el projecte la complicitat amb el lloc i el medi, les qualitats de l'entorn, com la topografia de la zona, i la història, entesa com a memòria i contenidor d'identitat, tots ells factors que configuren la particular «geometria interna» del lloc.

Finalment, la taula rodona que tancà aquest bloc de ponències va debatre el tema de la participació ciutadana en la millora del medi urbà, posant l'èmfasi en la necessitat d'informació i d'educació en la participació.

4. Ciutat i qualitat de vida

El tercer bloc de ponències va definir el concepte de qualitat de vida des de diferents aproximacions i des de diverses escales. Així, l'arquitecte Francesc Aragall, a la ponència «Barreres urbanístiques. Pla d'accessibilitat de Lleida», introduí la idea d'accessibilitat a partir de la necessitat de depassar el concepte de discapacitat per arribar a la idea, més global, d'interacció reduïda amb l'entorn. A partir de l'explicació del Pla d'Accessibilitat de Lleida, discutí diferents solucions per minimitzar l'efecte de les barreres arquitectòniques, tant a locals públics com als carrers.

Les ponències del biòleg Vicenç Sureda, «Medi ambient i qualitat de vida» i el metge Rafael Manzanera, «L'experiència de la xarxa espanyola de ciutats saludables», van plantejar les relacions entre qualitat de vida i medi ambient urbà. Sureda defensà l'ús de nous instruments de valoració de l'ambient urbà, com els indicadors de sostenibilitat urbana o les ecoauditories ambientals. Va assenyalar la necessitat de posar en qüestió els actuals estàndards de qualitat de vida basats en la major capacitat de consum energètic o mobilitat de les persones, assenyalant la necessitat d'un canvi de pautes culturals que, a més, pot esdevenir un factor clau pel que fa a la participació ciutadana. Manzanera explicà l'experiència concreta de les xarxes europea i espanyola de ciutats saludables i plantejà la importància d'aquests tipus de polítiques de promoció de la salut, ja que la salut pública es troba sovint en situacions de debilitat organitzativa i amb dèficits de formació.

Les ponències del metge Jaume Costa, «Les condicions de treball en les ciutats europees», i el psiquiatre Luis Rojas Marcos, «Ciudad, sociabilidad y

salud», van proposar diverses aproximacions al concepte de qualitat de vida. Costa explicà el progressiu procés de medicalització de les societats occidentals i la necessitat de contemplar no només la conducta individual, sinó també el context socioeconòmic i cultural de la persona a l'hora de parlar d'influències sobre la salut. Costa comparà l'evolució de les condicions de treball des del segle XIX i parà atenció als canvis que les noves tecnologies de la informació estant introduint actualment. Rojas Marcos parlà des del punt de vista de l'ecologia psicosocial de la ciutat, delimitant problemàtiques urbanes relacionades amb la salut com l'estrés, l'anomia o la violència urbana, i les contextualitzà a partir del discurs antiurbà que ha caracteritzat les societats occidentals històricament.

La taula rodona titulada «Ciutat i salut» va servir per destacar alguns punts de debat com la necessitat de superar els enfocaments sectorials i la substitució d'aquests per plantejaments sistèmics, fent més èmfasi en aspectes preventius que no pas en polítiques correctives.

5. La pràctica de la participació ciutadana

L'última sessió va estar dedicada a l'explicació de l'experiència dels «mapes de Gúlliver», a càrrec de l'arquitecte Junko Okada. La utilització de mapes perceptuals com una eina útil per al planejament, com un instrument de participació ciutadana o com un procediment per enregistrar opinions i preferències de les persones habitants de la ciutat, va ésser defensada a la ponència final de la setmana.

6. Epíleg

La VI Setmana d'Estudis Urbans va posar de manifest la multiplicitat d'enfocaments hàbils per a l'estudi de la ciutat. Les sessions mostraren diferents lectures de conceptes esdevinguts llocs comuns als estudis urbans, com ara fragmentació urbana o qualitat de vida. Alhora, es van poder valorar els punts de contacte entre diverses aproximacions disciplinàries i sectorials. Aproximacions que van oferir una varietat d'escala en el plantejament dels temes, la qual cosa va afavorir i enriquir el debat.